

Počet obyvateľov a etnické pomery Zvolenskej župy v zrkadle štatistických údajov

JÓZSEF PAP

Inštitút histórie, Vysoká škola Károlya Eszterházyho, Eger (Maďarsko)

V rámci vedecko-výskumnej spolupráce s Katedrou histórie banskobystrickej Univerzity Mateja Bela som si predsavzal v nasledujúcich rokoch predstaviť v publikačných výstupoch regionálne dejiny volieb poslancov do krajinského snemu na území stredného Slovenska a politickú kariéru zvolených poslancov krajinského snemu z tohto územia. Prvú fázu tohto projektu reprezentuje analýza etnického charakteru a štruktúra voličov z územia príslušných žúp, t. j. Gemerskej a Malohontskej župy, Hontianskej župy a Zvolenskej župy. V tejto štúdií, ktorá je úvodným krokom k spolupráci s užším kolektívom odborníkov partnerskej inštitúcie, sa budem zaoberať mestom Banská Bystrica a Zvolenskou župou.

Územný rozsah a hospodárstvo Zvolenskej župy v 19. storočí

Cieľom tejto štúdie nie je komplexná analýza hospodárskej štruktúry, chcel by som iba upriamiť pozornosť na niektoré okruhy problémov, ktorých sa neskôr počas mojich výskumov dotknem.

Elek Fényes v roku 1847 zjavne nesprávne uviedol, že územie Zvolenskej stolice, ktorá svojim rozsahom patrila medzi menšie územno-správne jednotky krajiny, zaberá 50,575 štvorcových míľ (131 km²),¹ čiže zhruba len polovicu jej skutočnej rozlohy. Počas 19. storočia župa – s výnimkou odčlenenia Krupiny v roku 1877 – neprešla významnejšími územnými zmenami. Spomedzi 63 žúp z obdobia dualizmu bola podľa veľkosti na 48. mieste. Podľa oficiálnej štatistiky mala v roku 1910 rozsah 457 744 katastrálnych jutier, t. j. 1017 štvorcových míľ, resp. 2 634,3 km², čo predstavovalo približne polovicu priemernej rozlohy župy.

Z hľadiska prírodných pomerov bol pre Zvolenskú župu charakteristický hornatý kraj. Na severe a severozápade ju ohraničovali Nízke

¹ FÉNYES, Elek: *Magyarország leírása*. II. Pest, 1847, s. 158.

Tatry a Veľká Fatra, ktoré ju oddeľovali od Liptovskej, resp. Turčianskej župy. Z juhu a juhovýchodu ju obopínali Štiavnické vrchy nazývané aj Uhorským rudohorím a Vepor, resp. západné výbežky Spišsko-gemerského rudohoria. Územie s rovinatým charakterom tu takmer vôbec nebolo, vlastne len údolia Hrona a jeho prítokov sa vymykalo z jej celkového hornatého charakteru. Elek Fényes odhadol využiteľnú pôdu na 504 636 jutier, z čoho 126 758 j. zaberali ornice, 42 534 j. lúky, 77 981 j. pasienky, 940 j. vinice, 7 810 j. lúky a 248 613 j. lesy. Horským podmienkam najlepšie vyhovovalo predovšetkým pestovanie raže, jačmeňa a zemiakov, ale prirodzene veľký význam mal aj chov zvierat predovšetkým pastierskym spôsobom.² To však zaisťovalo pre obyvateľstvo iba veľmi skromné podmienky pre život a predznamenávalo možnosť lokálneho preľudnenia.

Jeden opis župy z roku 1842 charakterizoval poľnohospodárske obyvateľstvo stolice s romantickou optikou: „Slovenský ľud, ktorý tak veľmi miluje hory, v nich aj rád žije, pretože veľa znesie a uspokojí sa aj v núdzi. – Pár ovečiek a kôz a k tomu jedna krava je často celým bohatstvom jednej rodiny, lebo nemá ďalších potrieb.“ Zjavná bieda však predsa len neunikla pozornosti vtedajšieho pozorovateľa: „Možno síce uvidieť aj bledé tváre, blúdiace mysle podobajúce sa kreténom, pod námahavou prácou zoslabnutých a niekedy zúbožených ľudí“, ale ako protiklad horala postavil „Slováka z dolín“, ktorý „je dobrej mysle a úslužný aj voči tým, od ktorých nemôže čakať žiadnu odmenu, netúži po pomste a aj s najhorším nepriateľom sa ľahko pomerí; popri tom je nadmieru zdvorilý, k čomu ho vedie jeho vrodená bojazlivosť a láskavosť.“³

Takéto či podobné názory samozrejme nemôžeme brať za východisko moderného výskumu, skôr nás upozorňujú na to, aký neraz falošný obraz prevládal v mienke dobových ľudí o situácii v jednotlivých regiónoch. Poľnohospodárske pomery Uhorska v období dualizmu

² FÉNYES, cit. dielo, s. 158.

³ ZIPSER, Andrej Kristián: *Besztercze és vidéke*. Emlékirat, mellyet a magyar orvosok' és természetvizsgálók' Beszterczén, MDCCCXLII aug. hó' elején tartott harmadik gyűlésé' emlékére irt Dr Zipser Kr Endre. Prof. és táblabíró, több magos rendek' vitéze, a pétervári, turini, paduai, atheni, londoni, párisi, berlini, nápoli, stb. stb. akadémia'k' és tudós társulato'k' tagja, a magyarra áttett Dr. Edvi Illés L. Budapesti gyakorló orvos. Budapest, 1842, s. 5-6.

a okrem toho aj veľmi podrobný obraz o charakteristikách regiónov nám sprostredkujú výsledky výskumov Marianny Nagyovej.⁴ Podľa jej rozborov jednotlivých regiónov predstavovala Zvolenská župa spolu s Liptovskou, Šarišskou, Spišskou a Turčianskou župou územie tzv. „Severnej Hornej zeme“ ako jedného z 20 poľnohospodárskych regiónov Uhorska. Na území severného Uhorska charakterizovanom slovenským obyvateľstvom sa poľnohospodárstvom živilo iba 52,6 % obyvateľov, čo poukazuje na to, že aj v celokrajinskom rámci tu dosahovalo poľnohospodárstvo jednu z najnižších úrovní v zamestnanosti a hospodárskej štruktúre. Na tomto území sa vyvinula priemyselná zóna, a tak pomer robotníckeho obyvateľstva v Severnej Hornej zemi poldruha násobne prekračoval celokrajinské údaje.⁵

Vplyv tejto špecifickej situácie v zamestnanosti obyvateľstva na voličov a prostredníctvom toho aj na miestnu politiku bude preto treba osobitne analyzovať a urobiť komparáciu zamestnania osôb figurujúcich vo voľičských zoznamoch so štruktúrou zamestnanosti obyvateľstva.

Vývoj počtu obyvateľov Zvolenskej župy

Počet obyvateľov stolice odhadol Elek Fényes v roku 1847 na 88 130. Na základe údajov z oficiálnych štatistík, ktoré sa začali viesť od roku 1869, sa do roku 1910 zvýšil počet obyvateľov vykazujúcich trvalý pobyt v tejto župe z 98 597 na 132 914. Do tohto údaju som započítal obyvateľstvo nielen slúžnovských okresov, ale aj samosprávnych miest – Banskej Bystrice, Brezna, Zvolena.⁶

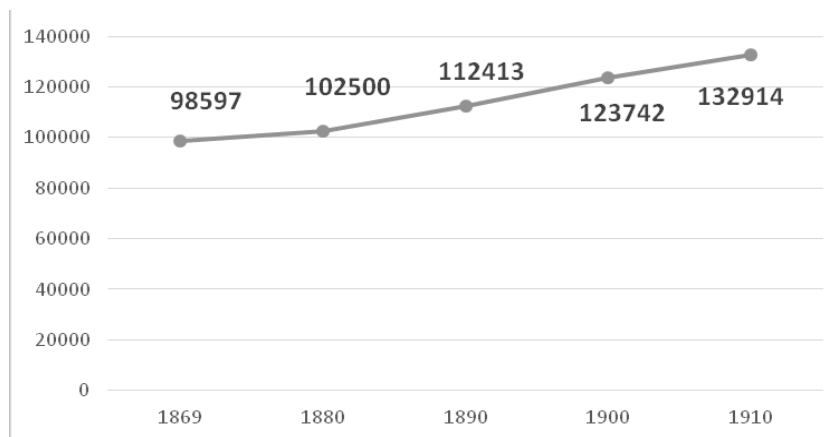
Tento 34,8 % nárast síce v malej miere ale predsalen presiahol celokrajinský údaj charakteristický pre túto dobu (33,6 %). Pri časovom rozpätí (1880-1910), ktoré ďalej analyzujeme v našej štúdií, však už tento nárast o niečo zaostáva. V tomto období sa totiž počet obyvateľov krajiny zvýšil o 31,9 % a župy o 29,7 %. Priemerný údaj za župu však ukrýva významné odchýlky. Až keď z okresov vyčleníme samosprávne sídla, dostaneme pomerné údaje.

⁴ NAGY, Mariann: *A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a 20. század elején*. Budapest, 2003, predovšetkým s. 180-183.

⁵ NAGY, Mariann: *Nemzetiségi régiók, a grárrégióka 19./20. század fordulóján*. Közép-Európai Közlemények. I. 2008, s. 86-98.

⁶ Statisztika 1910, s. 800.

Obyvateľstvo Zvolenskej župy (1869-1910)

Názov	1869	1880	1890	1900	1910	Nárast 1869-1910
Banskobystrický okres	27926	25995	30320	32067	33268	19,1%
Brezniansky okres	21521	24129	25053	27591	29856	38,7%
Zvolenskoslatinský okres	21503	21307	24380	26507	28752	33,7%
Zvolenský okres	15003	14625	16267	17795	17834	18,9%
mesto Banská Bystrica	5950	7159	7485	8681	10240	72,1%
mesto Brezno	3793	3733	3783	3937	4174	10,0%
mesto Zvolen	2901	3751	5125	7164	8790	203,0%

Ako je to aj z tabuľky evidentné, spomedzi štyroch okresov zodpovedal nárast priemeru iba v prípade Zvolenskoslatinského okresu. Dva ďalšie okresy – Banskobystrický a Zvolenský – však za ním významne zaostali. Spomedzi troch miest zas Brezno v podstate stagnovalo. Najdynamickejšie sa rozvíjal Zvolen, ktorý sa do roku 1910 počtom obyvateľov priblížil k hlavnému centru župy. Župa však napriek tomu stále patrila medzi tie menej urbanizované. Veď z jej miest sa iba Banská Bystrica radila medzi významnejšie sídla krajiny. Pavol Beluszky ju vo svojej funkčnej hierarchickej sústave miest zaradil do kategórie sídelných župných miest s úplným okruhom funkcií, ako 23. najvýznamnejšie uhorské mesto. Zvolen považovaný za okresné centrum sa v hierarchickom poradí dostal na 133. miesto a podľa Beluszkyho sa považoval za tzv. mestečko s úplnou funkcionalitou. Brezno, ktoré bolo tiež okresným centrom, sa však nachádzalo až na 180. mieste, hoci sa ešte stále radilo medzi mestečka s úplnou funkcionalitou. Centrum štvrtého okresu –

Zvolenská Slatina sa už ani legislatívne ani z hľadiska svojich funkcionálov nepovažovala za mesto.⁷

V nasledujúcej časti porovnam údaje jednotlivých okresov a sídiel. Dynamiku vývoja jednotlivých obcí môžem skúmať na základe štatistík z rokov 1880 a 1910. Urobím to takou metódou, že sídelnú štruktúru z roku 1910 porovnam so sídelnou štruktúrou z roku 1880, t. j. zmenám, ktoré sa medzi tým realizovali – spojenie sídiel, resp. ich osamostatnenie, pristúpim späť od roku 1910. To jest v roku 1880 samostatné sídla – s dvomi výnimkami – budem vo svojom prieskume vykazovať podľa stavu z roku 1910.⁸ Podľa štatistiky sčítania ľudu sa v roku 1880 nachádzalo na území župy 154 obývaných sídiel.⁹ Do roku 1910 ich počet klesol na 127 (Banskobystrický okres: 55, Brezniansky okres: 25, Zvolenskoslatinský okres: 29 obcí a Banská Bystrica, Brezno a Zvolen ako mestá so zriadeným magistrátom).¹⁰ Týchto 127 sídiel som podrobne preskúmal. Ďalším problémom bolo, že tieto dva štatistické prehľady obsahovali rozdielne mená sídiel, veď do roku 1910 takmer polovica obývaných sídiel župy dostala nové mená. Toto premenovanie

⁷ BELUSZKY, Pál – GYŐRI, Róbert: *Magyar városhálózata a 20. század elején*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2005.

⁸ História spájania sídiel, ktorá sa neraz dá rozplieť iba veľmi ťažko, som rekonštruoval na základe práce Mihálya Gyalayho: GYALAY, Mihály: *Magyar igazgatástörténeti helységnévtárxikon* I-II. Budapest, 1997.

⁹

	Právne postavenie sídla			Spolu
	Obec	Mestečko	Mesto so zriadeným magistrátom	
Banskobystrický okres	54	4	-	58
Brezniansky okres	51	-	-	51
Zvolenskoslatinský okres	12	2	-	14
Zvolenský okres	26	1	-	27
Mesto so zriadeným magistrátom	-	-	4	4
Spolu	143	7	4	154

¹⁰ V menoslove obcí z roku 1893 figurujú ešte prechodné údaje (Banskobystrický okres: 54, Brezniansky okres: 27, Zvolenskoslatinský okres: 14, Zvolenský okres: 30 obcí a Lubietová, Banská Bystrica, Brezno, Zvolen, spolu 129 sídiel. *Magyarország helységnévtára tekintettel a közigazgatási, népességi és felekezeti viszonyokra*. Javitott és bővített kiadás. Zost.: Dvorzsák János, Budapest, 1893. s. 843-851.

predpísal zákonný článok č. IV. z roku 1898. Hlavným dôvodom premenovania bolo to, aby sa zjednotil a urobil jednoznačným menoslov obcí. Tomuto premenovávaní koordinovanému „Krajinskou komisiou pre kmeňovú knihu obcí“ pod dozorom ministerstva vnútra padlo za obef mnoho slovensky znejúcich miestnych názvov.¹¹

Vrátiac sa k vývoju počtu obyvateľov medzi rokmi 1880 až 1910 môžeme zistiť, že za župným priemerom zaostávalo 73 a za celokrajinským 78 sídiel. Týmto obciam teda relatívne poklesla váha medzi sídlami župy a krajiny. V 23 sídlach sa však zaznamenal nielen relatívny, ale aj absolútny pokles počtu obyvateľov. Jednou z príčin poklesu bolo samozrejme vysťahovalectvo. Ale boli aj také dediny, kde bol počet a pomer obyvateľov žijúcich v zahraničí, v roku 1910 nezapočítaných, minimálny. A predsa bol pokles počtu ich obyvateľov výrazný. Tieto okrajové sídla postihla aj vnútorná migrácia. Sídla, ktorých nárast počtu obyvateľov prevyšoval župný priemer, sú geograficky dobre lokalizovateľné. Koncentrovali sa okolo Banskej Bystrice a okolia, Zvolena a okolia a pozdĺž cesty spájajúcej Banskú Bystricu s Breznom. V tejto dobe teda možno vo vnútri župy pozorovať premenu sídelnej štruktúry, ktorú možno dať do súvisu s hospodárskymi zmenami a premenou dopravných pomerov. Tieto lokálne zmeny, ktoré sa odohrali v desaťročiach dualizmu, mohli významne prekresliť regionálne volebné pomery. Veď okresnú štruktúru vytvorenú v roku 1848 môžeme označiť za meravú, pretože takmer vôbec nereagovala na rozsiahle migračné procesy obyvateľstva. Výskum analyzujúci viacero dekád toto hľadisko nesmie opomenúť.

Etnické zloženie obyvateľstva Zvolenskej župy

Pri interpretácii volebných výsledkov môže pre nás znamenať dôležitú otázku aj to, ako sa v skúmanej dobe vyvíjala etnická skladba župy. Za východisko budeme opäť považovať údaje Eleka Fényesa. Fényes pri opise stolice v roku 1847 charakterizuje toto územie slovami: „Z hľadiska jazyka, s výnimkou pár nemeckých baníkov a zhruba 200

¹¹ Výsledkom tejto práce, ktorá prebiehala od roku 1898 do roku 1912, bolo to, že iba polovica sídiel krajiny si mohla uchovať svoje pôvodné mená, šesťine sa pomenovanie mierne zmenilo, no až tretina absolvovala úplné premenovanie. Obsiahlu analýzu o premenovávaní obcí a jeho neraz maďarizačnom charaktere urobil András Mező. MEZŐ, András: *A magyar hivatalos helységnévaadás*. Budapest, 1982. 114-266.

maďarských šľachticov a honorácie sú všetci Slováci; veľa je aj Cigánov.“¹² Spomedzi 88 130 obyvateľov teda 87 930 osôb, t. j. 99,8 % označil za Slovákov. A opäť to bol Elek Fényes, kto v roku 1867 publikoval údaj, podľa ktorého 99,3 % obyvateľstva stolice, včítane obyvateľov mesta Banská Bystrica, boli Slováci (92 398 osôb), kým počet Maďarov bol 214 osôb a Nemcov 1315 osôb.¹³ Tieto čísla boli samozrejme iba orientačné,¹⁴ ale tiež nám naznačujú, že toto územie bolo dominantne obývané slovenskou národnosťou.

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní sa na etnickú príslušnosť prvýkrát dopytovali pri sčítaní ľudu v roku 1880. Na rozdiel od Predlitavska, kde sa pýtali na hovorový jazyk (Umgangssprache), v Uhorsku posudzovali etnickú identitu podľa materinského jazyka. V roku 1900 sa však otázka kladená pri sčítaní ľudu radikálne zmenila. Interpretácia údajov však nastoľuje významné problémy, o čom podrobne píše György Kóvér vo svojej rozšírenej a veľmi populárnej prehľadovej práci o dejinách spoločnosti. Podľa Kóvéra sa tieto otázky (v roku 1880: „Aký je váš materinský jazyk? A okrem neho ktorým domácim jazykom ešte hovoríte?“, v roku 1900: „Aký je váš materinský jazyk, t. j. jazyk, ktorý považujete za svoj vlastný a hovoríte ním najlepšie a najradšej?“) navzájom tak veľmi líšia, keďže v roku 1900 poskytl respondentovi možnosť odkloniť sa od pôvodu k hovorovému jazyku, že spochybňujú možnosť mechanickej komparácie získaných údajov. Upozorňuje aj na to, že ten udivujúci celokrajinský jav, vykazujúci medzi rokmi 1880 a 1910 vzrast počtu Maďarov, mohol byť dôsledkom zmien v hlavných zásadách sčítania ľudu.¹⁵ Aj naše vlastné skúsenosti z výskumu poukazujú na to, že je ťažké zmapovať etnické pomery výlučne iba na základe údajov zo sčítaní ľudu. Osobitnú pozornosť si zasluhuje výskum, ktorý na príklade Kompoltu – jedného sídla z Hevešskej župy – dokumentuje jav, že hoci nemecké obyvateľstvo dediny na základe sčítania ľudu v roku 1900

¹² FÉNYES, Elek: *Magyarország leírása*. II, s. 161.

¹³ FÉNYES, Elek: *A Magyar Birodalom nemzetiségei és ezek száma vármegyék és járások szerint*. Pest, 1867. s. 51.

¹⁴ O metode výpočtu údajov a využití výsledkov sčítania ľudu z roku 1850-51 a 1857 viď FÉNYES 1867, s. 11-12. Odhadovaný počet obyvateľov – 93 927 – svojou veľkosťou zodpovedal údaju zo sčítania ľudu v roku 1869, od ktorého sa odchyľoval iba o 5 %.

¹⁵ KÖVÉR, György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkor végétől a második világháborúig*. Budapest, 2003, s. 144-145.

vypadlo zo štatistiky, Nemci do dnešných dní zohrávajú rolu v živote obce a jej identite.¹⁶ Využitie etnických údajov zo sčítaní ľudu, osobitne v prípade tzv. kontaktných zón si od historikov vyžaduje serióznú kritiku prameňa.

So zreteľom na toto musíme interpretovať aj nasledujúce údaje, pričom dodávame, že problematika asimilácie a akulturácie môže byť objektom výskumu iba na mikroúrovni.¹⁷

	1880 (%)	1910 (%)	Zmena 1880-1910
Slováci	89.7	85,1	-4,6
Maďari	2.7	12.5	9.8
Nemci	3.4	1.6	-1.8

Župa si teda v zrkadle celokrajinských štatistických prameňov aj na začiatku 20. storočia udržala svoj dominantne slovenský charakter, hoci počet i pomer tých, ktorí sa hlásili k maďarskej národnosti významne narástol. Údaj z roku 1880 (2860 osôb) je výrazne vyšší oproti odhadovanému počtu z roku 1867. V pomere k Fényesovým údajom z roku 1867 počet Slovákov do roku 1880 stúpol o 1,8 %, počet Nemcov o 173,4 % a Maďarov o 1243,7 %. Tento výrazný rozdiel nemožno odôvodniť prípadným nárastom migrácie, veď ak porovnáme celokrajinské údaje o počte obyvateľov z roku 1880 s odhadovanými údajmi z roku 1867, potom vidíme nárast o 12,3 %, ak to urobíme v prípade Zvolenskej župy, nárast počtu obyvateľov bude iba 7,1 %. Pokiaľ vychádzame z toho, že nepresnosť údajov Eleka Fényesa sa nijako významne neodlišuje na celokrajinskej a miestnej úrovni, potom by nemohla nastať takáto odchýlka, veď kvôli nižšiemu župnému nárastu je vylúčený migračný príliv. Pomerný nárast počtu Maďarov mohol teda byť dôsledkom jednak asimilácie, jednak zmeny dopytovania, ktorú sme naznačili vyššie.

Nakoľko údaje za jednotlivé obce môžeme skúmať až medzi rokmi 1880 – 1910, na vyznačenie ťažiskových bodov etnických zmien využijem

¹⁶ VÁRKONYI, Péter: Kompolt gazdasági és társadalmi viszonyai a XX. század első felében. In: *A XXX. Országos Tudományos Konferencia díjazott hallgatóinak dolgozatai*. Szerkesztette: Bíró Melinde. Eger, 2013, s. 137-172.

¹⁷ Podrobnejšie o tejto problematike viď: BINDORFFER, Györgyi: Nyelv ében él az etnikum. Identitás, nyelvi és kulturális reprezentáció egy magyar országi sváb faluban. In: *Szociológiai Szemle*, 1997, č. 2, s. 125–141.; BINDORFFER, Györgyi: Asszimiláció és túlélés. In: *Tér és terep : tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Szerkesztette: Kovács Nóra és Szarka László. Budapest, 2002.

sčítanie ľudu z roku 1880 a 1910. Chcel by som zistiť aj to, že kde sa táto zmena v regionálnom zmysle objavila. Zistiť to môžeme dvomi metódami: jednak môžeme preskúmať sídla, kde narástol pomer Maďarov, jednak môžeme osobitne preveriť tie sídla, kde tento nárast presiahol priemer. Našiel som 28 takých sídiel, kde medzi rokmi 1880-1910 pomer Maďarov klesol. V prípade 65 obývaných sídiel bol tento rozdiel minimálny (v rozpätí 0 – 2 %), 31 sídiel zaznamenalo nárast Maďarov v rozpätí 2,1 – 5 % a ďalších 12 sídiel v rozpätí 5,1 – 9,8 %. Priemer prekonalo iba 10 obcí. Medzi nimi však nájdeme všetky tri mestá so zriadeným magistrátom, kde sa zaznamenal nárast počtu Maďarov o 9 339 osôb, čo predstavovalo 69 % celozáporného údaju. Je evidentné, že nárast pomeru Maďarov sa dotýkal iba malého percenta sídiel a v absolútnych číslach ho možno lokalizovať predovšetkým do miest. Nárast pomeru Maďarov sa objavil najmä v časti sídiel – v tzv. centrách modernizácie, kde narástol počet obyvateľov.¹⁸

Na základe uvedených faktov sa dá konštatovať, že nárast počtu obyvateľov župy zodpovedal krajinskému priemeru. Presuny vnútorných ťažísk sa dajú dobre vysvetliť modernizáciou. Údaje o etnickom zložení obyvateľstva však nastoľujú také problémy, ktorých riešenie je predstaviteľné iba metódou mikrovýskumov. Konštatovať možno aj to, že napriek zvýšeniu pomeru Maďarov ostala župa až do konca územím obývaným dominantne Slovácki.

Zastúpenie Zvolenskej župy na krajinskom sneme v epoche stavovského a poslaneckého snemu

V epoche stavovského snemu mala stolica podobne ako ostatné uhorské stolice právo na dvoch vyslancov. Z územia neskoršej župy však malo viac sídiel právo na vyslancov na krajinský snem. Popri Banskej Bystrici, Brezne, Zvolene a Lubietovej sa mohla na krajinskom sneme prezentovať aj Krupina pripojená k Hontianskej stolici. Reforma na ľudových poslancov však z viacerých hľadísk priniesla významné zmeny do politického života Zvolenskej župy. V roku 1848 si jedine Banská Bystrica zachovala právo na vlastného poslanca, ostatné sídla boli pričlenené k volebným obvodom vytvoreným na území stolice. Zákonný

¹⁸ Vzťah medzi nárastom počtu obyvateľov a pozitívnu zmenou pomeru Maďarov je však malý (Pearsonov korelačný index má pri signifikantnej úrovni 0,01 hodnotu 0,326).

článok č. V. z roku 1848 stanovil pre Zvolenskú župu tri poslanske mandáty. Zákon obsahoval aj ich vymedzenie: „Zvolenská stolica spolu s kráľovskými mestami Brezno, Ľubietová, Zvolen a Krupina vyše 3 vyslancov. Centrom jedného volebného obvodu bude Brezno, ku ktorému sa pripojí Ľubietová, druhého Krupina, ku ktorému sa pripojí kráľovské mesto Zvolen. Kním sa tiež pripoja ostatné územia stolice v pomere podľa počtu obyvateľov k počtu vyslancov.“ Takto sa v župe stanovili tri volebné obvody: brezniansky, krupinský (po odčlenení Krupiny zvolenský) a sliačsky Aj keď počet poslanských miest klesol z pôvodných siedmich miest na štyri, vzhľadom k tomu, že hlas miest pri hlasovaní stavovského snemu mal marginálny význam, tieto štyri mandáty poskytli župe významný reprezentatívny nárast. Banská Bystrica síce stratila svoju výsadu a zmenila sa na sídlo so zriadeným magistrátom, ale táto zmena sa nedotkla jej práva na poslanca. Tento systém nezmenil ani zákonný článok č. X. z roku 1877.

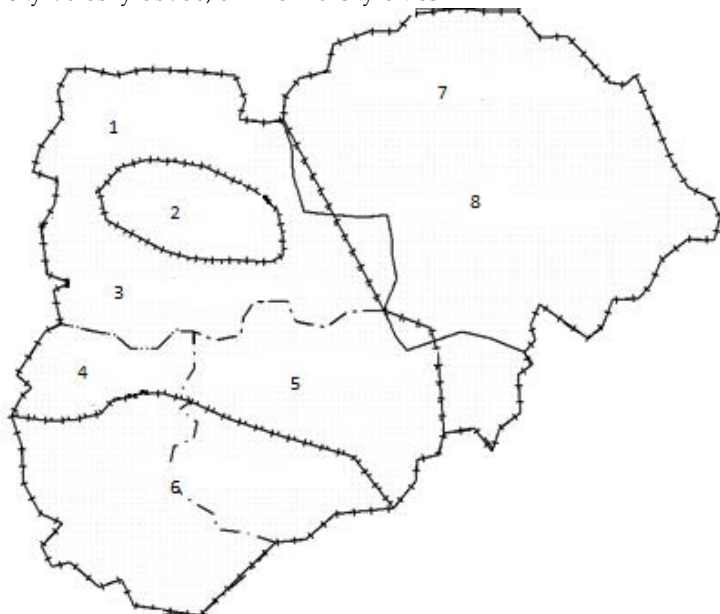
Ďalej budem sledovať vzťah medzi slúžnovskými okresmi a volebnými obvodmi. Ako prameň som pritom využil prácu Imreho Sziváka, ktorý publikoval zoznam sídiel podľa volebných obvodov, čo mohol urobiť na základe súpisu nariadeného § 8 zákonného článku č. XV. z roku 1899.¹⁹ Kvôli predchádzaniu volebným podvodom sa totiž na ominózných miestach nariadilo úradom, aby nariadením regulovali maximálnu sumu povozného vyplácanú za dopravu voličov do centra volebného okresu. Zoznam, ktorý na základe toho vznikol, je absolútne vhodný na identifikáciu sídiel volebných okresov. Treba pri tom vyriešiť „iba“ problém zmeny mena sídiel, ktorý sme už pred tým naznačili.

Na porovnanie systému volebných obvodov a župných okresov som vyhotovil nasledujúcu mapu, kde ozubené čiary vymedzujú hranice volebných obvodov a plné čiary hranice župných okresov. Ako to vidno aj na mape, štruktúra volebných obvodov župy nezodpovedala štruktúre župných okresov. Banskobystrický volebný obvod okrem samotného mesta zahrnoval ešte 7 sídiel okresu.

¹⁹ SZIV ÁK, Imre: *Országgyűlési képviselőválasztás és curia i bíraskodás codexe*, Budapest, 1901, s. 995-1001.

Mapa – Zvolenská župa, hranice volebných obvodov a slúžnovských okresov

1 – Sliachský volebný obvod, 2 – Banskobystrický volebný obvod, 3 – Banskobystrický okres, 4 – Zvolenský okres, 5 – Veľkoslatinský okres, 6 – Zvolenský volebný obvod, 7 – Brezniansky volebný obvod, 8 – Brezniansky okres

V Breznianskom volebnom obvode volilo aj päť sídiel patriacich do Banskobystrického okresu. V Sliachskom volebnom obvode sa sčítavali hlasy zo 43 banskobystrických, 5 veľkoslatinských a 14 zvolenských obcí. Uchádzač o zvolenský mandát sa zas musel uchádzať o hlasy 15 zvolenských a 10 veľkoslatinských obcí a taktiež o hlasy mesta Zvolen. Na hore uvedenej mapke sa akoby zdalo, že východná časť Veľkoslatinského okresu patrila do Breznianskeho volebného obvodu. Moja mapa, ktorú som vyhotovil na základe dobovej volebnej mapy²⁰ teda vykazuje odchýlku od štatistiky zostavenej na základe zákona z roku 1899. Pri svojom štatistickom výskume som toto otázne územie skúmal na základe župného členenia, veď pravdepodobne to bol autor mapy Ferenc Fodor, kto sa dopustil tejto menšej chyby, ktorú možno odhaliť až pri podrobnej identifikácii obcí z tohto územia.

²⁰ FODOR, Ferenc: *A magyar országi országgyűlési képviselőválasztási kerületek térképei 1861–1915-ig*. Budapest, s. a.

Počet obyvateľov a etnické pomery Zvolenskej župy v zrkadle štatistických údajov

V ďalšom kroku budem skúmať etnický charakter jednotlivých volebných obvodov na základe cenzu z roku 1880 a 1910.

	Slováci (%)		Maďari (%)		Nemci (%)		Zmena 1880-1910 (%)		
	1880	1910	1880	1910	1880	1910	Slováci	Maďari	Nemci
B. Bystrica	76.3	58.8	9.0	33.0	11.1	6.5	-17.4	24.0	-4.6
Brezno	93.6	88.5	1.0	9.4	1.4	1.1	-5.1	8.4	-0.3
Sliač	91.1	93.9	1.6	3.7	3.1	0.7	2.8	2.1	-2.4
Zvolen	90.6	84.0	2.8	14.1	2.3	0.9	-6.7	11.3	-1.4

Slovenská národnosť predstavovala v každom volebnom obvode župy najväčšiu etnickú skupinu. Ich pomer medzi dvomi sčítaniami ľudu síce s výnimkou jedného volebného obvodu klesol, ale ani v banskobystričskom volebnom obvode nestratili väčšinu. O vzraste významu Maďarov a pravdepodobných príčinách tohto javu som už písal v predchádzajúcom. Aj tu je evidentné, že tento proces sa v prvom rade týkal miest.

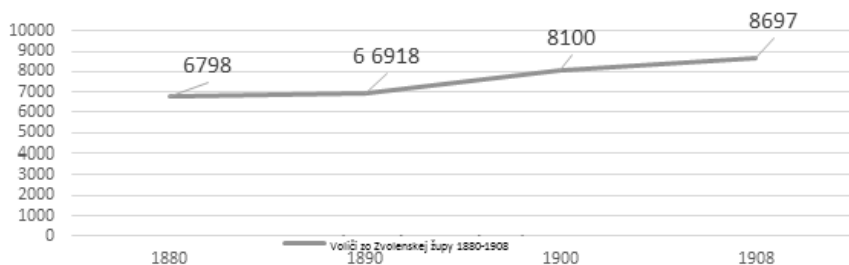
Avšak iba zlomok obyvateľov disponoval volebným právom. Preto z faktu, že väčšina obyvateľstva sa národnostne vymedzila, ešte nemožno vyvodiť, že aj medzi voličmi boli dospelí muži zastúpení podľa etnických pomerov. Žiaľ nemáme k dispozícii údaje o etnickom zložení voličov za jednotlivé volebné obvody, ale na župnej úrovni sa takýto súpis vyhotovil.

Uhorský parlament sa na začiatku 20. storočia viackrát zaoberal otázkou reformy volebného práva. Rôzne súpisy a návrhy zákonov, ktoré v tejto spojitosti vznikli, obsahujú dôležité údaje súvisiace s volebným systémom krajiny.²¹ Vychádzajúc z tabuliek, ktoré tam boli publikované, možno lepšie spoznať aj voličov Zvolenskej župy. Na základe týchto údajov vznikol nasledujúci graf.

Na grafe možno dobre vidieť, že nárast počtu voličov nezodpovedal nárastu počtu obyvateľov. Táto tendencia bola charakteristická aj na celokrajinskej úrovni a práve ona si vyžiadala reformu volebného zákona z roku 1899, kedy sa aj daňovým dlžníkom vrátilo volebné právo, ktoré im pred tým bolo odňaté.

²¹ *Képviselet-házi irományok*, 1906, zv. XXVIII, č. 926-944, s. 208-218.

Voliči zo Zvolenskej župy

Kým v roku 1880 malo 6,8 % obyvateľov volebné právo (celokrajinský údaj: 6 %), v roku 1890 ním disponovalo iba 6 % obyvateľov (celokrajinský údaj: 5,6 %). Vtedy sa však tento klesajúci pomer zastavil a stabilizoval sa na tejto úrovni. V súpise voličov z roku 1904 sa pre územie župy uvádzalo 1176 maďarských a 6550 nemaďarských voličov. Pomer Maďarov teda predstavoval 15 %. Tento údaj síce prevyšoval ich pomer medzi obyvateľmi – v roku 1910 tvorili 12,5 % obyvateľov, ale táto anomália nebola významná. Na základe štatistiky z roku 1904 teda môžeme konštatovať, že voliči národnostnej župy pochádzali predovšetkým z národnostného obyvateľstva. Existovala síce aj maďarská reprezentácia, ale tá bola takmer zanedbateľná.

K dispozícii máme údaje o počte voličov aj za jednotlivé volebné obvody, veď popri práci Imreho Sziváka obsahujú tieto údaje aj zväzky redigované Károlyom Tassym.²² Tieto čísla sa len minimálne odlišujú od údajov v parlamentných spisoch, preto ich tiež možno využiť pri podrobnejšej analýze volebných obvodov. Rozloženie voličov podľa volebných obvodov ukazuje nasledujúca tabuľka. Z údajov je evidentné, že spomedzi štyroch volebných obvodov bol pomer voličov v dvoch podpriemerných a v dvoch zas nadpriemerný.

²² Az országggyűlés képviselőinek sematizmusa lakjegyzékkel, pártállások megjelölésével, választókerületek szerinti beosztással, a választók számának felemelésével a bizottságok névjegyzékével atd... Ed. Károly TASSY. Budapest, 1892-1906.

Volebný obvod	1891 ²³	1899 ²⁴	1904 ²⁵	1905 ²⁶	1906 ²⁷	Odhadovaný pomer voličov (k počtu obyvateľov z rokov 1906/1910)
Banskobystrický	825	751	854	846	862	5,2%
Brezniansky	1413	1505	1857	2016	2030	5,2%
Sliačsky	2299	2030	2584	2614	2610	7,5%
Zvolenský	2208	2399	2801	2874	2960	6,8%
Spolu	6745	6685	8096	8350	8462	6,3%

Nakoľko v Sliačskom volebnom obvode, ktorý obývali Slováci, bol pomer voličov vyšší, kým v Banskobystrickom obvode, kde bolo najviac maďarského obyvateľstva, nižší, dá sa predpokladať, že tu medzi voličmi mohli byť vo väčšine tí, ktorí sa hlásili k maďarskej národnosti, resp. mohli predstavovať takmer polovicu obyvateľov, ktorí sa aktívne zapájali do politiky. V opačnom prípade by sme totiž po celožupnom sčítaní hlasov museli registrovať nemaďarskú, národnostnú reprezentáciu. Prieskum volebných obvodov teda do istej miery modifikoval moju hypotézu, ktorú som v súvislosti s etnickým zložením voličov uviedol vyššie. Naďalej sa však zdá pravdepodobným, že tri z volebných obvodov mali väčšinových slovenských voličov, kým vo štvrtom bol pomer slovenských, resp. maďarských a nemeckých voličov približne rovnaký.

Jednotlivé volebné obvody možno porovnať aj podľa toho, na základe čoho získali tamojší občania svoje volebné právo. Uhorské volebné zákony v zásade definovali cenzus podľa siedmych kategórií: staré právo (voliči spísaní pred rokom 1872 ako príslušníci šľachty), pozemkové vlastníctvo, vlastníctvo domu, vlastníctvo domu a pôdy spolu, príjmy, vzdelanie (tzv. inteligencia), podľa dymu (špeciálny zastupiteľský systém v Sedmohradsku).²⁸ Ak budeme skúmať pôvod volebného

²³ TASSY, 1891, s. 91, 92.

²⁴ TASSY, 1900, s. 89, 91; SZIVÁK, s. 1026-1027.

²⁵ TASSY, 1904, s. 94, 96.

²⁶ TASSY, 1905, s. 102., 103.

²⁷ TASSY, 1906, s. 99, 100.

²⁸ Na vidieku každá obec s viac ako sto domami mohla delegovať dvoch, ak mala menej domov, tak jedného voliča nad rámec tých, ktorí bez tak disponovali volebným právom. *Erdély történelme három kötetben.* Főszerkesztő KÖPECZIBÉla. Budapest, 1986. (Pozn. prekl.)

oprávnenia voličov, potom získame informácie o zložení tunajšej strednej vrstvy, čo nám zas môže byť zdrojom informácií o ekonomicko-spoločenských pomeroch regiónu.

Volebný obvod ²⁹		Staré právo	Pozemkové vlastníctvo	Dom	Vlastníctvo domu a pôdy spolu	Príjmy	Inteligencia	Podľa dymu	Spolu
Banskobystrický	Počet voličov	10	121	152	0	412	152	0	847
	%	1,2%	14,3%	17,9%	0,0%	48,6%	17,9%	0,0%	100,0%
Breznianský	Počet voličov	13	1196	25	0	430	174	0	1838
	%	0,7%	65,1%	1,4%	0,0%	23,4%	9,5%	0,0%	100,0%
Sliacký	Počet voličov	0	2071	7	0	171	115	0	2364
	%	0	87,6%	0,3%	0,0%	7,2%	4,9%	0,0%	100,0%
Zvolenský	Počet voličov		2220	114	0	304	137	0	2775
	%	0	80,0%	4,1%	0,0%	11,0%	4,9%	0,0%	100,0%
Spolu	Počet voličov	23	5608	298	0	1317	578	0	7824
	%	0,3%	71,7%	3,8%	0,0%	16,8%	7,4%	0,0%	100,0%
Krajinský údaj	Počet voličov	41033	642469	40270	6580	183642	70977	4060	989031
	%	4,1%	65,0%	4,1%	0,7%	18,6%	7,2%	0,4%	100,0%

Spomedzi štyroch volebných obvodov sa prirodzene opäť vymyká Banská Bystrica, kde sa voličské oprávnenie viazalo predovšetkým na príjmy. Z voličov, ktorí disponovali svojim právom na základe majetku, bolo významnejšie vlastníctvo domu, veď v meste sa dalo ľahšie preukázať zákonom požadované vlastníctvo domu s tromi obytnými časťami. Význam inteligencie je tiež veľký, ale dôležité je povedať aj to, že ostatné tri volebné obvody iba relatívne zaostávali za Banskou Bystricou. Veď v Brezne sa stretávame s vyššou hodnotou, ale jej percentuálny podiel je v dôsledku vyššieho počtu voličov nižší. V Breznianskom volebnom obvode síce predstavovali najvýznamnejšiu skupinu voličov pozemkoví vlastníci, ale v absolútnych číslach tu nájdeme najvyšší počet voličov na

²⁹ SZIVÁK, s. 1026, 1030.

základe príjmov. Dominancia voličov na základe pozemkového vlastníctva na území Zvolenského, najmä však Sliačskeho volebného obvodu naznačovala nižší stupeň modernizácie týchto obvodov.

Ak porovnáme župné údaje s celokrajinskými, vyskočia nám dve osobitosti: rola bývalej šľachty tu bola omnoho menšia. Vo všeobecnosti to bolo charakteristické pre národnostné územia, na čo už poukázali aj údaje Eleka Fényesa. V protiklade s o niečo nižším počtom voličov viažucich sa na príjmy a staré práva tu zohrávali väčšiu rolu voliči na základe pozemkového vlastníctva. Župa teda v porovnaní s celokrajinským priemerom disponovala prevažne poľnohospodárskou skupinou voličov. Ak by som kategorizoval tieto štyri volebné obvody podľa výsledkov jedného svojho staršieho výskumu,³⁰ potom Banskobystrický by sa zaradil medzi menej moderné mestské volebné obvody, Brezniansky medzi modernejšie prevažne poľnohospodárske a zvolenský a sliačsky medzi tradičné prevažne poľnohospodárske volebné obvody. Tento obraz je však v protiklade so zisteniami Marianny Nagyovej o štruktúre povolání len na prvý pohľad, veď v porovnaní s ostatnými regiónmi krajiny možno zaradiť dva zvolenské medzi obvody, ktoré v dôsledku svojej polohy v budapeštianskom modernizačnom prstenci disponovali voličmi s modernejšou štruktúrou povolání. Hoci väčšina zamestnancov v priemysle nedokázala vyhovieť požadovanému cenzu, napriek tomu sa v štruktúre voličov dajú vykázať vplyvy hospodárskej modernizácie.

V tejto svojej štúdií, ktorá je prvým výstupom z výskumného projektu, som sa pokúsil obsiahnuť župný rámec, v ktorom sa odohrával volebný súboj. V ďalšom budem pokračovať v lokálnych sondách, ktoré rozšírim aj na región vymedzený v úvode. K predstaveniu župných politických elít a zboru poslancov bude možné pristúpiť po oboznámení sa so župnou šľachtou, čo bude taktiež predmetom ďalších výskumov.

Preklad z maďarčiny: Imrich Nagy

³⁰ PAP, József: Kísérlet a magyarországi választókerületek huszadik század eleji etnikai karakterének meghatározására. In: *Közép-Európai Közlemények*, roč. 2010, č. III, s. 38–45.

Summary

Number of Inhabitants and the Ethnic Relations of Zólyom County in the Light of Statistical Data

This study is published as the first element of a comprehensive research project. In the course of the research I intend to present the regional history of parliamentary elections of Middle Slovakia and the political career of Members of Parliament from this region. The first stage of this work is to analyze the ethnic character and electoral composition of the counties of this region – Gömör, Kishont, Hont, Zólyom. Dealing with Zólyom County and the town of Besztercebánya, the present study is the opening move of this stage.

After having offered a brief survey on shaping of the 19th century economic conditions of the county, I present demographic data. Changes in the number of inhabitants are analyzed at district and village level. Then the trend of the ethnic data between 1880 and 1910 will be examined. The final unit of the study will explore the constituencies of Zólyom County, their structure, ethnic composition and number of electors.

As a conclusion, we can state that comparing the data of Zólyom County and the whole country, two well-marked differences can be pointed out: the former nobility had a much smaller part in the county life, and the county had a more agricultural dominated electoral group than the countrywide average.